

KACERZ (387) *sb m*

kacierz (336), **kacyrz** (51); kacierz *BierEz, PatKaz I, WróbŻołt* (11), *RejPs, SeklWyzn* (2), *SeklKat* (4), *RejKup* (2), *MurzHist* (2), *KromRozm I* (33), *MurzNT* (4), *KromII* (26), *KrowObr* (27), *Leop* (3), *OrzList* (13), *OrzRozm* (23), *BielKron* (10), *GrzegRóżn* (6), *Mącz*, *OrzQuin* (75), *SarnUzn* (8), *RejAp* (5), *BiałKat* (5), *KuczbKat* (6), *WujJud* (10), *WujJudConf*, *RejPosRozpr*, *BudNT* (2), *SkarŻyw* (2), *CzechEp* (4), *NiemObr*, *ReszList* (2), *ArtKanc*, *LatHar* (4), *WujNT* (7), *SiebRozmyśl*; kacyrz *PowodPr*; kacierz : kacyrz *KromRozm III* (3 : 48), *ReszPrz* (28 : 2).

a jasne (w tym 4 r. błędne znakowanie); -é- (83), -e- (4); -e- *MurzHist* (2); -é-:-e- *MurzNT* (2 : 2).

sg N kacérz (39). ◇ G kacérza (5). ◇ D kacérzowi (9). ◇ A kacérza (13). ◇ I kacérzem (21); -em (2), -(e)m (19). ◇ L kacérzu (3). ◇ V kacérzu (6). ◇ pl N kacérze (76), kacérzowie (65); -e *RejPs, SeklKat* (3), *RejKup, KromRozm I* (15), *BielKron, Mącz, SarnUzn* (4), *RejAp, BiałKat* (2), *KuczbKat* (3), *WujJud* (2), *NiemObr, ReszPrz* (15), *WujNT* (5), *PowodPr*; -owie *KromRozm II* (12), *KromRozm III* (24); -e : -owie *WróbŻołt* (3 : 1), *MurzNT* (1 : 1), *KrowObr* (4 : 1), *OrzRozm* (6 : 3), *OrzQuin* (6 : 23). ◇ G kacérzów (55); -ów (4), -ow (1), -(o)w (51); -ów *OrzQuin* (2), *BiałKat*; -ów : -ow *MurzNT* (1 : 1). ◇ D kacérzom (28); -om (8), -óm (1) *OrzQuin* (8 : 1), -(o)m (19). ◇ A kacérze (44). ◇ I kacérzmi (11), kacérzami (1) *ReszPrz*. ◇ L kacérzoch (4) *KromRozm II, KromRozm III, OrzQuin* (2), kacérzach (2) *WróbŻołt, SkarŻyw*; -och (2), -(o)ch (2); -ach (1), -(a)ch (1). ◇ V kacérze (4).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Ujemne w odcieniu (często obraźliwe) miano nadawane przeciwnikom religijnym, odstępcom od wyznawanych i głoszonych przez kogoś przekonań religijnych (głównie innowiercom przez katolików); haereticus Mącz, Cn; catholicae Ecclesiae dogmata impugnans, haeresiarcha, homo pestiferis de religione opinionibus imbutus; Lutheri errorum sectator vel defensor; pravaram religionum virus spargens; qui haereses seu falsa de Deo dogmata propugnat; qui impiam fraudem admisit; qui Lutherum vel Calvinum profitetur; rerum novarum in disciplina Christiana reus Cn (386) : Boć zebranie tych pyłznych wołow łzkodzi barzo dużsam cielesnym wołow pyłznych, to iefth kacerczow łyie nieukorzoney. *WróbŻołt* X3, D5v [2 r.], D6, V6, X2v; *SeklKat* O4v; *RejKup* x4; Y owłłfem zawnłłfe przed tym kacerze łtatecznym á łwyętbliwym żywotem w łercá ludzkye łyie wkradáli *KromRozm I* C4v; Sąć bárzo pożyteczni kołcyołowi kacerze [...] nye iżeby prawdy vczyli/ ktorey nye vmyeyą/ Ale iż cyelełne ku łfukányu/ á duchowne práwe krzełciyány kn obyáwyenyu prawdy pobudzáyą. *KromRozm I* L2, C4, F2 [2 r.], F4v, G2v, K (28); *MurzHist* T3; *MurzNT* 81 [2 r.], 108v *margin*, 125v; Ná oko łyie to okázuye ze włłfeh kacerzow/ ktorzykolwyek w krzełciyánłtwe kyedy byli. Włłfyłyc piłmá czyłáli: Ale ye złe rozumyeli *KromRozm II* o2v, b3v, e4v, f4, g4, h3 (19); O połwyacányu kołcyołow/ kryžmá/ y inych rzeczy/ iż to nye łpofłtne zabobony/ yáko kacyrzowye myenyą/ áni prozne rzeczy łą *KromRozm III* K8; iż papyełz yełt yeden z pátryárch/ á nye Antychryłt/ yáko cí džífyeyłły kacyrzowye mowya. *KromRozm III* M, B6, B7v *margin*, Cv [2 r.], C4, C6 (29); nieiełtem żadnym kacerzem/ iáko mię kxiądz Biłkup niebogoboynie názywa *KrowObr* A4; ná ktorych Synodziech/ ony vbogie Apołtoły/ y Kryłtułá łámego/ kacerzem być oładzili *KrowObr* 41 v, A4 [3 r.], 192, 192v, 204v, 205, 206; *Leop* RR4v, VVv; żal łyie tego Pánie Boże/ [...] iż ták zacny Pinczowłki dom/ ták głupiego y hániebnego Kácerzá [*Krowickiego*] przyiał *OrzList* dv; [*Zwinglijusz*] po łmierci iáko zdraycá oładzony/ á iáko Kácerz*

fpalon. *OrzList* f, h3, h4 [2 r.], i2, i2v [3 r.]; pomni że y o tych rádźić małż/ kthorzy zwiedźieni/ y zaślepieni od Kácierzow/ w iáwny vpadek y fámí ośleń idą/ y wśzytkę Koronę Polńką zá sobą wiodą. *OrzRozm* A4, Cv marg, C2, C2v [2 r.], F4v marg, Gv [2 r.] (22); *BielKron* 160, 167v [2 r.], 176v; *GrzegRóżn* A2v, Dv, E4v, F3v; Anthropomorphitae, Heretici huius nominis, Kácerze byli/ kórzcy dzierzeli yákoby też Bóg kftał/ ciało y ynśze członki człowiecze miał *Mqcz* 11b; Wiédźcie to/ żećiem ia miał [...] Iurgeltów nie máło/ álem ié potrácił wśzytki/ przeto żem leśt głównym y nie ziednánym Nieprzyaciélem wżem Kácérzom *OrzQuin* G4; gdyż Kácérzowi dáć iáłmużnę grzech leśt śmiertelny. *OrzQuin* G4; Kácérzowie w Turecką Wiárę Polńkę odmieniáią. *OrzQuin* Kv marg, E2v, G2, G3 [3 r.], G4 [4 r.], G4v [2 r.] (70); O mizerny Kácerzu iákoż to złą odpłátą ták wielką miłość Bożą nágradzałś thą niewdzięcznością *SarnUzn* F5, B4 [2 r.], D5v, E3v, Gv, G5v, G7v; *BiałKat* 36, 111, 118v marg, 123v marg; Czáfem też ma [szatan] poľńánce y bieguny fwoie/ ludźie złośliwe/ á ofobliwie Kácerze/ ktorzy śiedząc na zaráźliwey łtolicy/ rozsiewáią złych náuk śmiertelne náśienia *KuczKat* 425, a2 [2 r.], 170, 425 marg; Ale Kácerze iáko dźkíe źwierze/ ktorzy iá pfuią y rofkopywáią od niey odgániáć/ y kárác ma *WujJud* 18, 8v marg, 16v, 33 marg, L13v, Mm8; Lecź náłzy mili księża Kolleijaći woľá ledá co na fwoię wieczną háńbę na papir mázác/ niźlię częgo dobre⁸⁰ od Kácierzow [*kustosz*: od Ka] (ták oni wierne zowá) náuczyć. *BudNT przedm* e3v; *SkarŻyw* 120 marg, 493; *CzechEp* 343, 344; *NiemObr* 80; Doktorowie ś. [...] jednołtáynie fię zgodźili/ kácerzem być wśzelákíego człowieká/ kthory od Páná/ y powfzechnęgo Kościoła náuki y wiáry iest roźny. *ReszPrz* 32; Ták Kálwiniśtowie o Lutheranách piľzą/ ktorým w tey mierze godźi fię wśzeláká wiárę bez odporu dáwác. Bo też żadney infzey nad tę/ prawdźiwfzey wiáry nigdy nie powiedźili/ iáko gdy ieden drugiego kácerzem przekłętym y Dyabłu bratem zowie. *ReszPrz* 66, 3, 6 [2 r.], 8, 13, 22 (20); *ReszHoz* 135; *LatHar* 379; (iáko bluzni Budny kácierz łproľny) *WujNT* 4, 56, 103, 174 marg, 517 marg, Zzzzzv; *PowodPr* 54 marg.

W połączeniu z imieniem lub nazwiskiem założyciela kierunku religijnego [imię lub nazwisko + kacierz (20), kácierz + imię (7)] (27): thenze {doktor} mouy przeczyw kacierzouy manycheulfouy *PatKaz* I 10v; *SekłWyzn* c2; *KromRozm I* B2v, N2v; *KromRozm II* d2, o3; Tám iż fye był łfczał przez Ariuľá kácyrzá błád okoľo boľtwá y národzenya wyeczneęo fyná bożęgo *KromRozm III* C4, H7v, P4v, P8; *KrowObr* A4, 192v, 230, 231; *OrzList* b2v; *BielKron* 139, 149 [2 r.], L1112v; *GrzegRóżn* K2; *RejAp* 74, Dd, Ee4v; toż fię wľánie Lutrowi nie lepźzemu niź ná on czás był Aryuľz/ kácerzowi tymi czáfy przydáło. *ReszPrz* 62, 78 [2 r.], 90.

W połączeniu z nazwą kierunku religijnego [nazwa + kacierz (7), kacierz + nazwa (2)] (9): Tymći Aryani/ Eunomiani/ y Mácedoniani kácerze łtárzy błędu łwego bronili. *KromRozm I* L4v; *KromRozm III* C6v; *KrowObr* 219 [2 r.], Tt4v; Łiśt Stániľławá Orzechowľkiego/ do Marćiná Krowickiego/ Káplaná Kácérzá Pikárdá. *OrzList* a4; *BielKron* 154; *RejAp* Ff3; nam fię nie godzi kuśić Páná Bogá/ to iest/ nie czekác táiemneęo nádchnienia s kácerzmi Enthuzuľáľty *RejPosRozpr* b3v.

W połączeniu z nazwą narodowości lub przymiotnikiem od nazwy miejscowej [w tym: ai (4), z + G sb (1); kacierz + określenie (3), określenie + kacierz (2)] (5): *KromRozm III* C3v; Witayćielź pánie Pikárćie/ Zwingliuľie/ Kácerzu z Szwánczárów. *OrzList* b2v; *BielKron* 153 marg; Kácérzowie Fráncuľcy o Króľá fye pokuśili *OrzQuin* K4v marg, K4v.

W Połączeniach typu szeregowego z rzeczownikiem określającym wyznawcę jakiegoś kierunku religijnego (11): Znowo chrzczeńczy y zynemi kacierzmi nietrzymam/ ktorzy/ łowem bożym nie wftydliwie gardzą/ zowącz ie niemym bydlęciem/ y ołowianą regvlą *SeklWyzn* c3; *KromRozm I* F4; *KromRozm II* b3v, y2v; *KromRozm III* E4v, G3, I2v *marg* 9 17; *OrzRozm* H2v; *GrzegRóżn* E3v; tę moc y Cenfurę nád tymi Conciliámi/ ktorzych nieprziymuiećie śtądże maćie/ fład y Trideyte y Anábaptiřtowie y ini Kácérze máią *WujJud* 73.

W połączeniach szeregowych (9): *WróbŻółt* Z4; *KrowObr* A2v, 219; *OrzQuin* T2v; Boć Krol Ie⁶⁰ Mił. [...] powinien z drugiey łtrony Kácérze/ niewierne/ á niepořłnzne [!] hánować y kárác. *WujJud* 17; tá tylko łámá [...] przy nich prawdá zořtáłá/ gdy ieden drugiego/ kácierzem/ zdraycą/ łotrem/ łzpetnym Dyablęm názywa. *ReszPrz* 67, 52, 91; *ArtKanc* M18v.

W przeciwstawieniach: »krzeřcijanin (2), katolik(us) (2), kořcielny, prawowierny ... kacierz« (6): Auguřtyná łwyřtego náuká y piřánye podřiř dźyeř w wyelkyey cene yeřt nye tylko v práwých krzeřciyanow/ ále y v kácérzow *KromRozm II* qv; á wřřlyřtkie niepewnych rzeczy bayki/ vmářłym ráczey kacierzom/ niřli kořcielnym řywym máią być řpiewáne. *Leop* *2v; *OrzList* 13; Tákci kácérzowie vmieią/ háńbę fwá włáfná ná Kátoliki wkłádaią *OrzRozm* F4v; *OrzQuin* T2v; Z Zydow iedni práwowierni/ drudzy kácérze/ á trzeci niewierni. *WujNT* Ddddddv.

W charakterystycznych połączeniach: *kacierz(e) duřszy, dzielny, dzisiejszy (11), głupi, haniebny, jadowitszy, jawny, kařdy (3), mizerny, najchyřszy, niemowny, niepořłuszny, niesłachetny, niestateczny, niezbedny, niezbořny, nikczemny (2), niniejszy (2), nowy (2), potępiony (2), przekłęty, rozliczni (2), rozmaici, spros(t)ny (2), stary (4), swarliwy, řlepy (5), terazniejszy (4), umarły, walczący, więřszy, zarařony, złořciwy (złořliwy) (2), znaczny; dzieci kacérza, imię, księga, nasienie, nauka, obyczaj, potępa, wykłady (2), wymysły; (od) kacérza wyřtrzeřanie (wyřtrzeřać się) (2); kacierzowi nieprzyjaciel; (na)przećiwko) kacierzowi kaptury, konfederacyja, księga, patron, pismo (2), pr(z)ywilej (2), słowo, sprawa; z kacierzem pořtępek, sprawa; jako kacierz spalon; od kacérza bronić, hańbiony, okrczony, przeřladowany, zařlepiony, zwiedziony; kacierzowi swobodę dać, zabieřać (2); (na)przećiwko) kacierzowi bronić (się) (3), (na)- pisać (popisać, popisany)(6); kacérza(-e) chować (2), hamować, karać (2), odganiać, potępić, przyřać, rozdzielić, rozprořzyć, słuchać, łłumić, uwikłać, wspominać (3), wyřganiać, wzbudzić, wzburzać, zwieřć; przez kacérza nienaruszony, odarty, zarařony, złupiony; za kacérza być potępionym, mieć (5); jako kacérza zakłać; kacierzem być (6), (na)-z(y)wać (5), okazać, (u)czynić (poczynić) (3); z kacierzem gadać (się) (3), trzymać (2), zřgadać się; miedzy kacierzmi być policzonym.*

Zwrot: »kacérza nawroćić; nawrocenie kacérzow; nawrocony kacierz« [szyk zmienny] (2; 2; 1): *ArtKanc* M18v; O náwrocenie kácérzow y ođřzczepieńcow *LatHar* 745, 620, 744; á wřřlyřtki kácérze/ ođřzczepieńce/ fercá ich zátwardźiałé/ rácz náwróćić. *SiebRozmyřl* E2v.

Wyrażenia: »błáđ kacérza; (o)błęđliwy kacierz« [szyk 4 : 1] (3; 2): *KromRozm I* E; *KromRozm III* Ov; Ná to wam y wřřlyřtkim tákim obłęđliwym Kácérzom przed 1200 lat y więcey/ Cyrillus on Biřkup řwięty á vczony ođpowieđział *WujJud* 224; gdyř w niey [*Konfesyi*] nie máłř nic inřzego iedno řtárych kácérzow błędy *ReszPrz* 70; *ReszHoz* 136.

»kacierz niewierny« (1): tákó Kácérzom niewiernym Piekłó otwięra/ á Niebo im zámyka *OrzQuin* L3v.

»zbor kacyrzow« (1): Odrażają sę też tym znákyem od kołcyoła zbory kácyrzow: ktorzy pewney á wftáwiczney náuki nyemáją/ ále dżiś to poštánowyą/ yutro co inego przeciwnego *KromRozm III* D7.

Szeregi: »nie tylko apostata, ale też kacierz« (1): A iż mię iefztze zowie nietylko Apoštata/ ale też kácerzem/ y tegoby mi flowa niemiał przytzytác/ gdyby lię bał Pána Bogá *KrowObr* A4. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»kacierz i bałwochwalca« (1): Iákim dla BOgá okiem pátrzyć mogą ná groby y ná napiły Oycow/ Dżiádow/ Prádżiádow swoich/ [...] ktorych kácerzami y bałwochwálcami názywáią. *ReszPrz* 96.

»kacierz, (i) bluźnirz (a. bluznierca)« [szyk 1 : 1] (2): co iefli ták trzymałz/ iefteś wielki bluznierca/ y kácerz. *KrowObr* 201; *RejAp* 104. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»błędliwy i kacierz« (1): A iefliby kto miał inák rozumieć/ álbo vtzyć/ tedy thákowy błędliwym y kácerzem ma być. *KrowObr* 42.

»heretyk, (i, albo) kacierz« [szyk 4 : 3] (7): Wfpominácie [...] nie tákowe mowię kácerze álbo Heretyki/ ktorzyby byli nieprzyiáciele Pánu Iezu Kryřthuřowi Synowi Bożemu/ y Ewánieliey Świętey iego/ ále ty Heretyki/ ktorzy od wftaw [...] Papięskich odstawáli/ á przyjmowáli wftawy [...] Pána Iezu Kryřtá *KrowObr* 131v, 131v [2 r.], 145v, Rr3v; Odřtąpili przez Kácérřtwá Grekowie: ktorzy kácerzów álbo Heretyków řlucháiąć/ nie tylo Chryřtuřá řtráćili/ [...] ále řtráćili y króleřtwá řwé *BiałKat* 128v; *ReszPrz* 99.

»fałszywy uczyciel albo kacierz« (1): opifuye fáłřfywe á przewrotne včyćycele álbo kácerze/ ná przeřtrogę ludźi krzeřciyáńřkich. *KromRozm II* e4v.

»kacierz, (a, ani, i) odszczepieniec« [szyk 11 : 9] (29) : *WróbŻółt* E7; yefly tak niewierzy tedy iefł od řczepyeńczem á kácerzem odłaczony á od řczepiony od zboru krzeřciańřkiego/ á pořmiery od kroleřtwá niebieřkiego. *SeklKat* P4v, P[2 r.]; *KromRozm I* O4v; zář niewidźiř iakié to haniebné przeřwiřko heretik? zálicie řtrach niezylimie/ gdy odřczepiencem i kácerzem wezwán máłz być? *MurzHist* N; *KromRozm III* A2v, A4, C5v, F, F2v (10); *KrowObr* 128v; *KuczbKat* 390; *LatHar* 745; *SiebRozmyřl* E2v. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*].

»poganin, (abo, i) kacierz« [szyk 6 : 1] (7): złořciwi, to iefłh kacierzowie pogani. *WróbŻółt* oo6v, Z3v, kk8v; *RejPs* 223; *RejKup* i5v; Ze lię záwřze Papięż zá chwałę/ ábo krzywdę Pána Chriřtuřowę/ przeřciw pogánom ábo kácerzom wymował *CzechEp* 336, 326. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*].

»sektarz, (i) kacierz« (2): Wřzyřcy Sektarze y Kácerze ná tego Antykryřtá záwřze bili/ ále nic niewygráli: y owřzem o tę opokę řby řobie řzalone potłukli *WujJud* 8; *WujJudConf* 11.

»zwojca a kacierz« (1): A kołcyoł też duchem páńřkim řpřawuyác řye/ zwoyce ony á kácerze y náukę ich potępił. *KromRozm II* pv.

W przen (1) : A o koćie řię rádzili [myszy]/ Iákoby go prozny były. Więć młode řmieie rádzili/ By [...] tego řię mocnie wáżyć: Kácerzá gárdłá pozbáwić. *BierEz* Ov.

a. *O mahometanach* (1) : bo tákowé Tytuły/ nie řą Papięřkie imióná z Rzymu: ále řą imióná řtárych Kácérzów z Turek/ .itéz z Tátar *OrzQuin* K.

2. *Dziki, nieujędzony koń; indomitus equus Cn (1) : Weyrzy tylko wiego przekład naydziefz fię czemu śmiać [...] Olibanus v nie^{g0} łtog/ Publicanus iównogrzeźnik/ [...] Haereticus kácerz/ (to ieft koń zuchwály) BudNT przedm c3.*

Synonimy: 1. heretyk, oderwaniec, odszczepieniec, sektarz.

Cf ARCYKACERZ, KACERMISTRZ

ZCh